

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 1
JANUAR 2001

**Sønderjysk
Månedsskrift**
Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
150 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

E-mail:
hist.samf.sdj@netbruger.dk
Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

- En nytårsprædiken 1801:
1700-årene i oplysningens spejl* 3
- Nytår er anledning til at gøre status og se frem. Arkivar
Lars N. Henningsen, Aabenraa-Flensborg, har set på en
nytårsprædiken fra Haderslev ved årsskiftet 1801, som
tegner et billede af datidens Danmark som frihedens og
velfærdens land.
- Modstanden mod skansedelsrekonstruktionen
på Dybbøl* 9
- Fra fhv. redaktør Bjørn Svensson har redaktionen modtaget
en replik til Ole Andersen og Bjørn Østergaards artikel:
»Rekonstruktion af dele af en dansk skanse på Dybbøl Banke«,
som Sønderjysk Månedsskrift bragte i decembernummeret
2000.
- Ved politiet i Sønderjylland* 11
- Den 2. maj 1932 kom Arnold Hagstrup til politiet i Tønder
som nyuddannet betjent. Her fortæller han om sin tid ved
politiet i Tønder og Gråsten frem til, han i februar 1935
flyttede til Viborg. Det var en tid præget af de stigende
spændinger i grænselandet, hvilket også kom til at sætte sit
præg på hans arbejde ved grænsen.
- Set og sket i Grænselandet* 20
- Dronning Ingrid's død og Gråsten Slots fremtid indtager en
central placering i december kvartals grænselandskronik
ved journalist Eskild Bram.
- Bognyt* 26
- Det sker – på de sønderjyske museer* 28
- Meddelelser fra Historisk Samfund for Sønderjylland* 30
- Bagsiden om forsiden* 32
- Kontrollen ved grænsen har om noget afspejlet de skiftende
tider. Cand.phil. Troels Rasmussen, Institut for grænsere-
gionsforskning, tegner et billede af grænsekontrollen fra
Genforeningen til i dag.

Forsidebillede:

*To rygende grænsegendarmere, som for et kort øjeblik har set
bort fra forbudet mod at ryge i tjenestetiden. Foto: Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie.*

En nytårsprædiken 1801: 1700-årene i oplysningens spejl

Af LARS N. HENNINGSEN

Ved indgangen til det ny årtusind var der god anledning til at gøre status, at se frem og tilbage. Sådan gjorde man også i tidligere tid. Arkivar Lars N. Henningsen, Aabenraa-Flensborg, har kigget i en nytårsprædiken fra Haderslev ved årsskiftet 1801. Den viser, hvordan oplysningstiden opfattede historien - og tegner et billede af datidens Danmark som frihedens og velfærdens land.

Nytårsnat 2001 var noget særligt. I midnatstimen tog vi afsked med et gammelt år og bød et nyt år velkomment - og mere end det: Vi gik fra ét årtusind og ind i det næste. I to minutter ringede alle landets kirkeklokker ud over land og rige og markerede øjeblikkets betydning for hele dronningeriget - danske og fremmede, kristne og muslimer og alle andre.

Et sådant øjeblik stemmer til eftertanke. Hvad venter forude? Hvad er opnået i året, der gik? Hvad adskiller dette årsskifte - dette århundredskifte - dette årtusindskifte - fra de foregående?

Sådanne spørgsmål har mennesker altid stillet - for mennesket er et historisk bevidst væsen. Måske har spørgsmål af den slags også sat præg på en og anden prædiken nytårsnat eller nytårsdag anno 2001. Formentlig har vore dages præster holdt sig ret langt fra slige verdslige historiske betragtninger.

Deres forgængere følte ikke altid samme frygtsomhed over for de verdslige toner. En af dem skal have ordet i det følgende: Provst Adolph Heinrich Strodtmann i Haderslev. Den 1. januar

1801 gik han på prædikestolen i Haderslev Marie eller Vor Frue kirke for at holde årets første prædiken. Den prædiken er nok værd at fremdrage. Strodtmanns prædiken var nemlig meget mere end en opbyggelig kristen tale til byens menighed. Den udartede sig til en redegørelse for historien i hele det forgangne århundrede.

Sit udgangspunkt tog provsten i salme 143, vers 5 og 6: »Jeg kommer fordums dage i hu, tænker på alle dine

Provst Adolph Heinrich Strodtmann (1753-1839).
Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

gerninger, grunder på dine hænders værk. Jeg udbreder hænderne mod dig, som et tørstigt land så længes min sjæl efter dig.«

Skriftens ord var dog blot provstens figenblad. Han tog afsæt og formede så sin prædiken til et »tænksomt tilbageblik over det attende århundrede«. Provsten gav sin karakteristik af det forgangne sekel. En rent historisk udredning blev det centrale i hans prædiken. Oven i købet vurderede han sine betragtninger som så vigtige, at han straks efter lod sin prædiken forevige af byens bogtrykker Jens Seneberg. Den lille tryksag på 16 sider giver et godt indtryk af de toneangivende kredses selvforståelse i datiden - et billede af det danske samfund i den rene oplysningstid.

Prædikanten, provst A. H. Strodtmann, var født i Preetz i 1753. Han studerede i Göttingen og Kiel og blev en overbevist tilhænger af oplysningstidens og rationalismens tankegang. Disse idealer forblev han tro gennem en lang embedskarriere i Haderslev. Det kom frem i årene som rektor for Haderslev Latinskole fra 1778 til 1785. På samme måde fortsatte han gennem næsten 40 år som førsteprest og provst i Haderslev fra 1798 til sin død i 1839.

Hvordan var nu det billede af den nære fortids historie, som denne kirkens førstemand i Haderslev lagde frem for sine sognebørn - og som han fandt anledning til at udgive på tryk?

Onde og gode dage i 1700-årene

Præsten redegjorde for, hvordan den gode Gud i løbet af 1700-årene havde bragt både onde dage og gode dage til den danske konges »tyske provinser« syd for Kongeåen. Århundredet var begyndt med slemme krige frem til 1720. Modsætningsforholdet mellem den danske konge og gottorperne havde skabt disse krige med prøvelser, krigs-

skatter, brande og hjemsøgelse. I krigens kølvand var fulgt sygdomme og pest, som havde hærget i Helsingør og København og ramt både Flensborg, Slesvig og andre byer. I den følgende tid var kvægsygen gentagne gange kommet ind over landet, og oversvømmelser havde brudt dæmninger og diger itu og ladet mennesker og kvæg drukne i tusindtal. Gang på gang havde hårde vintre og hungersnød skabt slemme vilkår for gamle og fattige.

Århundredet havde også oplevet store brande, værst i København i 1728 og i Haderslev i 1759, da over 180 af byens huse blev flammernes bytte. Endnu en gang var det sket med Københavns store brand i 1795.

Langt vigtigere var dog alle de lyse sider ved det forgangne århundrede. Der var mange grunde til at takke Gud for alle hans gaver. Gud havde givet undersåtterne fire regenter, Frederik IV, Christian VI, Frederik V og Christian VII, som alle havde været til velsignelse for landene. Kongerne havde virket som blide førere og vise velgørere af de tusinde. Deres styre havde været præget af »visdom, retfærdighedstrang, menneskevenlighed og iver efter at gøre godt«. Med gode love og velgørende indretninger havde hver konge virket som en fader for sit folk. Med ivrigste kraft havde disse konger virket for at »danne deres undersåtter til mennesker, der som fornuftige, frie væsener skal lære at kende og agte deres menneskerettigheder stadig bedre. Ved oplysning af menneskeforstanden og forædling af deres hjerter har de arbejdet for, at de stadig lykkeligere kan nærme sig målet for menneskelig fuldkommenhed.« Disse mål havde været ledetråden for alle fire konger.

Frihed, oplysning og velfærd

Ønsket om »frihed« havde ligget de vise

regenter på hjerte. Frederik IV havde i 1702 befriet de danske provinser for vornedsskabets slaviske, afstumpende åg. I 1792 havde Christian VII og hans ædle søn, kronprins Frederik, indført et forbud mod fremtidig slavehandel og derved vist, at Danmark »ikke krænkede menneskeheden ved slaveriets tryk og oprørende menneskehandel«. Frederik IV havde fremmet omvendelse af hedninge i Ostindien og givet folkene den kristne tros frihed. Christian VI havde på samme måde sørget for omvendelse af de forvildede grønlandere. Med særlig iver havde han arbejdet for det offentlige religionsvæsen, med en ny bibeloversættelse, indførelse af konfirmationen og katekisationen. Og samtidig havde han tilladt enhver af sine undersåtter al mulig »samvittighedsfrihed«. I hans tid »lagdes grunden til den tålsomhed over for folk med en anden religionsudøvelse, som senere har vundet endnu mere frem,« udtalte provsten.

Ønsket om oplysning havde været en anden ledetråd. Frederik IV havde mellem 1721 og 1727 ladet opføre 240 skoler på sine godser og ansat lærere og givet dem løn, så de kunne undervise børnene i nødvendige kundskaber til livet og i kristendom. Sønnen Christian VI havde fortsat disse bestræbelser og havde oprettet skoler på landet og forbedret de højere skoler og læreanstalter. For landskolerne i Slesvig og Holsten havde Frederik V og Christian VII sørget på det bedste. Udbredelsen af kunst og videnskab med deres velsignede virkninger for menneskets dannelse havde ligget Frederik V på sinde, og han havde stræbt efter at skabe oplysning om de religiøse sandheder. For at kaste lys over mangt et dunkelt sted i Bibelen havde han finansieret en arabisk ekspedition af lærde folk til østens lande i årene 1761-67.

Titelbladet på Adolph Strodtmanns trykte nytårsprædiken »Der bedachtsame Rückblick ins achtzehnte Jahrhundert. Eine Predigt, über Psalm 143,5,6 am Neujahrstage 1801.«

Den almene velfærd havde ligeledes ligget kongerne på sinde. Derfor oprettede Christian VI enkekasser, og sønnen Frederik V sørgede menneskevenligt for at indrette det prægtige Frederiks Hospital i København til gratis pleje og helbredelse af hundreder af syge, et invalidehus for gamle og en opdragelsesanstalt for drenge. Således havde den algode Gud gennem kongerne bragt folket meget godt. Et grundlag var lagt,

hvorpå det almene vel kunne udbygges stadig bedre. Folket havde vundet nyttige erfaringer og fået velgørende offentlige indretninger. Mens hele Europa nu stod i krigsbrand, havde Gud givet Danmark fred, så folket kunne samle sig om nyttige forretninger og åndens dannelse og gå fremad i stadig større lykke og fuldkommenhed.

Statsborgerne af ét hjerte og én sjæl

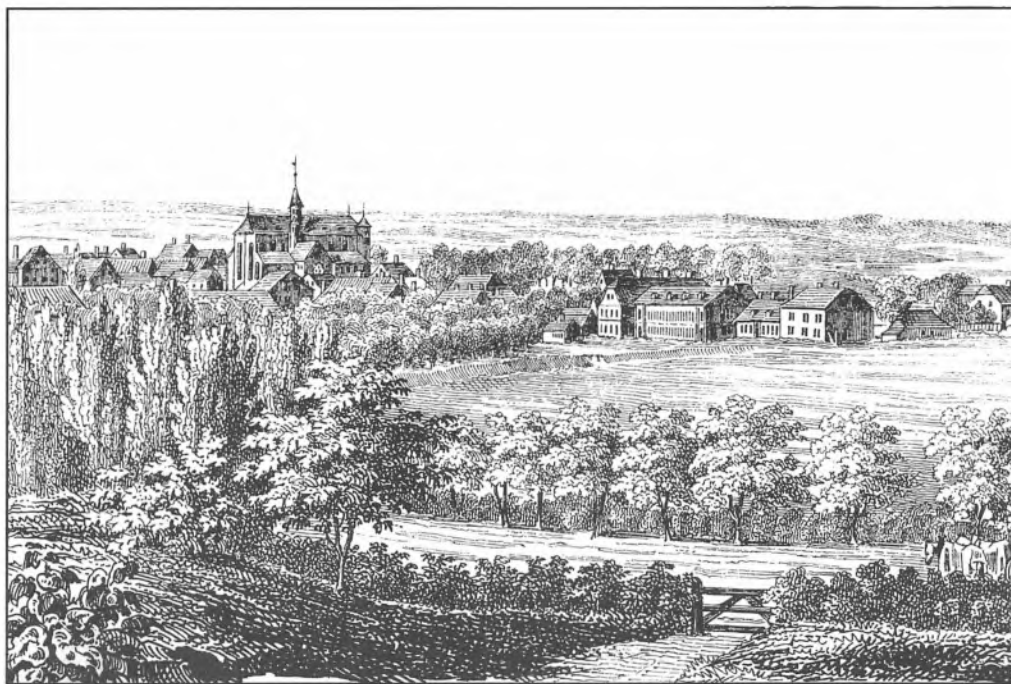
Provsten konkluderede med ord, som opridsede det store perspektiv: harmonien af oplyste og bevidste statsborgere. I århundredets løb var »det bånd, der skal knytte os sammen som borgere i en stat, allerede blevet slynget fastere omkring os. Måtte vi alle blot stadig mere blive af ét hjerte og én sjæl,« lød hans bøn.

Det er for alvor oplysningstidens budskab, provsten her bragte frem på prædikestolen. Han tegner et billede af

sin nutid i de lyseste farver. Gennem kongernes støtte til stadig større oplysning, almindelig velfærd og frihed var der i de foregående år skabt et fundament, som borgerne kunne arbejde videre på. Provsten sluttede med håbet om, at alle ville arbejde sammen netop i den rette borgerånd til fælles bedste og til lykkens fuldkommengørelse. Fred, frihed, oplysning og velfærd, som de blev praktiseret i det danske monarki, var garanter for disse strålende perspektiver.

Revolutionstidens dønninger

De optimistiske betragtninger blev som nævnt fastholdt på tryk. Provsten havde sikkert gode grunde til at påtage sig denne udgift. Netop i årene efter 1793 havde der lydt mange kritiske ord om det politiske system i Danmark. Det gjaldt ikke blot i København, men også i danske provinsbyer, ja særlig stærkt

i byer som Haderslev og Flensborg. Inspirationen fra Frankrig havde været åbenbar. En del kritikere havde fremstillet kongedømmet som en trussel mod folkelig frihed og lighed. Kongerne havde behandlet folket som undersåtter, ikke som et oplyst og frit folk. Under den danske enevælde var der mindre sikkerhed mod misbrug ovenfra end i andre forfatninger. Almenånden havde haft dårlige vilkår. Under enevælden var den gode og kloge blevet undertrykt, og retten var vejet for magten. Særlig kendt er de provokerende udtalelser, som blev fremsat af de to satiriske litterater P. A. Heiberg og Malthe Conrad Bruun i København, og som førte til en skærpet trykkefrihedsforordning i 1799 og landsforvisning af de to kritikere i 1799 og 1800.

Også i Haderslev havde de kritiske stemmer fundet genklang. Latinskolens rektor, Adolph Rudolph von Brincken,

blev berygtet som Jakobiner og for at prædike revolutionens grundsætninger. I breve fra Haderslev-amtmanden Johann Sigismund Møsting får vi en levende beskrivelse af de demokratiske og revolutionsbejærede stemninger, som kom til orde i kredsen af embedsmænd i Haderslev i 1790'erne. Møsting fordømte de »friheds- og lighedsliebhave eller rettere narre«, som boltrede sig i byen, og som priste den franske »såkaldte regering«.

Men denne kreds repræsenterede ikke hele byens embedsstand. Blandt modstanderne af de radikale demokrater var f.eks. den gamle provst Joachim Cretschmer. Det var netop ham, der i 1797 fik kaldt svigersønnen Strodtmann til byen som sin medhjælper, og som banede vejen for Strodtmanns ansættelse som provst i 1798.

Det officielle budskab

Det er derfor heller ikke overraskende, at Strodtmann fulgte en ganske anden linje end de revolutionsvenner, som var kommet til orde i årene forinden. Tværtimod blev Strodtmann en veltalende repræsentant for den regeringsloyale tone, der som reaktion fik overtaget i de allersidste år af 1700-tallet. I denne kreds skildres kongerne og kronprins Frederik tværtimod som værnere af borgerlig frihed og social lighed og som demokratiets venner. Regeringen blev nu fremstillet som garanten for det almindelige bedste, for den størst mulige lyksalighed. Det var regeringen,

Litografi af løjtnant Carl Warnberg efter litografi af W. Heuer fra ca. 1847. På billedet ses Haderslev fra den gamle landevej til Kolding og gennem Kløften. Til venstre i billedet ses Vor Frue kirke, der rejser sig over byens tage. Litografi: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

der værnede borgerfriheden. Danmark var den lykkelige stat, hvor borger- og menneskerettigheder kunne leve trygt midt under krigen ude i Europa. I denne ånd sang f.eks. digteren Baggesen om, hvorledes

*»Borgerret i lige Skaaler
Lys i Friheds fulde Straaler
gik fra Tronen ud.«*

Så langt gik provst Strodtman ikke i sin nytårsprædiken i Haderslev Vor Frue Kirke den 1. januar 1801. Og dog tilsluttede han sig det optimistiske syn på tiden. Han fremhævede, hvordan oplysning, tolerance, frihed og velfærd var blevet fremmet under de sidste fire konger. De første spæde spirer var lagt til en velfærdsstat, mente provsten. Han udtalte håbet om, at »det bånd, der skal knytte os sammen som borgere i én stat,« ville blive stadig fastere, og at alle i stadig højere grad ville blive af »ét hjerte og én sjæl«.

Det var en smuk vision, helt igennem udtryk for oplysningstidens drøm om den bedste af alle verdener. Når det gælder tankerne om den gryende velfærdsstat, var der vel tale om en vis begrænset realitet. Faktisk var de allerførste spæde spirer til en senere tids fintmaskede sociale netværk og net af offentlige velfærdsindretninger ved at vokse frem sidst i 1700-årene. Efter århundredskiftet blev de rigtig synlige.

Når det gjaldt drømmen om borgernes sammenknytning med ét hjerte og én sjæl i den fælles stat, var provst Strodtmann imidlertid langt forud for sin tid. Det følgende århundrede skulle vise, at mange nationale og sociale hindringer skulle overvindes, før en sådan vision fik noget på sig. I det nære grænseland var der endnu lang vej til det sene 20. århundredes »slesvigske model«, hvor folk af forskellig overbe-

visning ikke står mod hinanden, men snarere må siges at berige hinanden.

Denne fremtidige udvikling kunne den gode provst selvfølgelig ikke ane. Men også i det mere begrænsede perspektiv er hans prædiken interessant. Oplysningstidens lyssyn søgte han at sprede den dag i Haderslev Vor Frue Kirke.

Litteratur

A. H. Strodtmann: »Der bedachtsame Rückblick ins achtzehnte Jahrhundert. Eine Predigt, über Psalm 143,5.6 am Neujahrstage 1801«. 16 s. Haderslev 1801. Det kongelige Bibliotek 6 II-186-8.

Edvard Holm: »Danmark-Norges Historie«, bd. 6,2 (1784-1799), København 1909, s. 121-166.

Johan Hvidtfeldt: »Social og politisk uro i Sønderjylland på revolutionstiden« i: Sønderjysk Årbøger 1945, s. 128-169.

Th. O. Achelis: »Haderslev i gamle dage 1627-1800«, Haderslev 1929.

Korrekturfejl

I decembernummeret af Sønderjysk Månedsskrift 2000 indsneg der sig under redaktionen af billedteksterne til Ole Andersen og Bjørn Østergaards artikel »Rekonstruktion af dele af en dansk skanse på Dybbøl Banke« et par fejl. Under billedet på side 340 står der »Da rummene ikke var forstærket i jorden...«. Der skulle retteligt have stået »Da rummene ikke var forsænket i jorden...« På side 342 står der, at Friedrich Brandts billede viser skanse III. Der skulle have stået skanse VIII. Vi beklager korrekturfejlene.

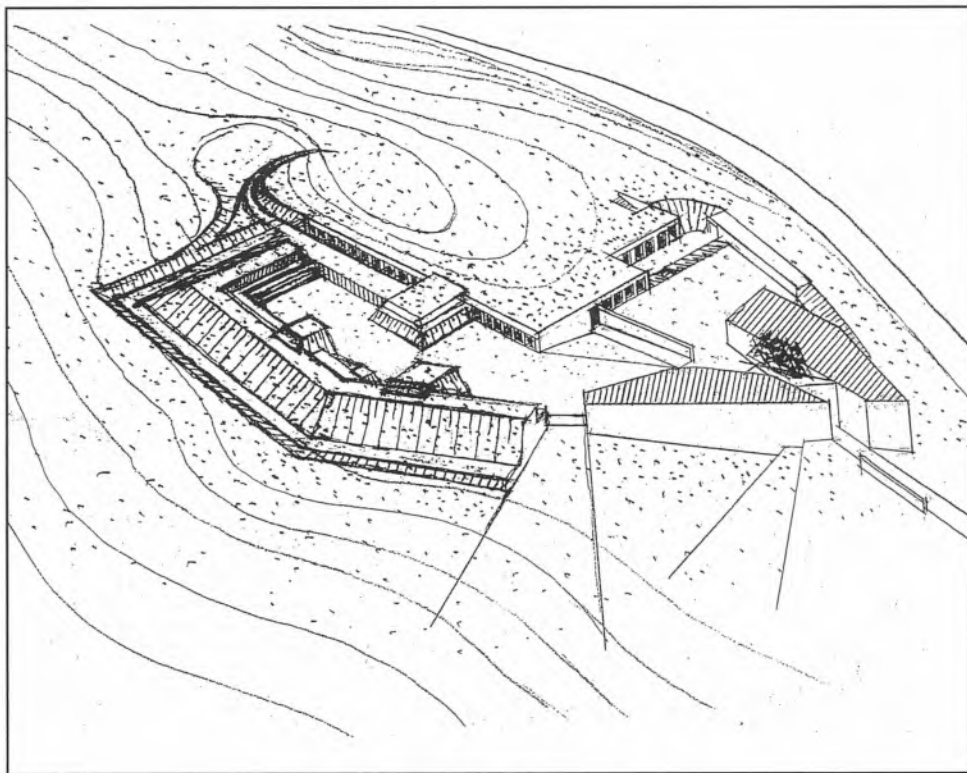
Modstanden mod skansedelsrekonstruktionen på Dybbøl

Fra fhv. redaktør Bjørn Svensson har redaktionen modtaget nedenstående replik til Ole Andersen og Bjørn Østergaards artikel »Rekonstruktion af dele af en dansk skanse på Dybbøl Banke« i decembernummeret 2000.

Ole Andersen og Bjørn Østergaard fra Historiecenter Dybbøl Banke forsvarer ønsket om en rekonstruktion af dele af

en dansk skanse med, at »man savner simpelthen en direkte oplevelse af de vilkår, som de danske soldater levede og døde under i 1864«.

Den oplevelse kan en sådan rekonstruktion imidlertid ikke give. I den første tid efter tilbagetrækningen fra Danevirke havde soldaterne travlt med at færdiggøre Dybbølstillingen. I den næste fase havde de travlt med

Skitse over bygningsplanerne for Historiecenter Dybbøl Banke, som det vil tage sig ud i landskabet. Til venstre ses den planlagte skanserekonstruktion. Tegning: Arkitekt H.H. Holden Jensen/Historiecenter Dybbøl Banke.

at udbedre om natten, hvad de tyske beskydninger havde ødelagt om dagen. I sidste fase var flere af de skanser, der måtte tage det første stød fra stormen, så medtagne, at det forsvarende fodfolk om dagen måtte trækkes tilbage i terrænet, så det havde længere vej til de skanser, det skulle forsvare, end de angribende soldater havde. I den afgørende fase, da stormen fandt sted, var Dybbølstillingen nærmest en dødsfælde.

Når tre af skanserne den 18. april 1864 kunne indtages på få minutter, hvorefter hele stillingen var gennembrudt, viser det jo, at Dybbølstillingen i den givne situation ikke magtede sin opgave. Vil man fremvise de vilkår, soldaterne døde under, kan det ikke nytte, at man vil præsentere nogle skanseelementer i rekonstruktion. De kan kun give beskuerne et vildledende begreb om den form for kamp, soldaterne var udsat for. Det er mit afgørende argument imod den planlagte rekonstruktion.

De to forfattere er med rette begejstrede for jord som dækningsmiddel, men da hæren fra Danevirke kom til Dybbøl, var der end ikke jorddække på blokhusene. Så sørgede soldaterne for jorddække på tagene, men blokhusenes sider blev ikke dækket med jord, fordi det ville indskrænke det åbne rum i skanserne. Da blokhusene tilmed var utilstrækkelige til opholdsrum for skansebesætningen, måtte der bygges hytter til denne uden for skanserne.

Forfatterne betragter det som held i uheld, at man ikke fik faste forter af sten, men soldaterne har næppe følt sig særlig heldige. Dybbøl stillede dem på en håbløs opgave. Det var politikernes ansvar, at de, skønt udviklingen rummede stor risiko for at ende med en krig, ikke var villige til at ofre de nødvendige midler på forsvaret.

I 1853 havde Ingeniørkorpset foreslået en permanent befæstning på Dybbøl

med en udgift på 2,3 mio. rdl. En kommission reducerede i 1857 planen, så udgiften kom ned på 800.000 rdl. Man kunne stadig ikke beslutte sig, så da sagen fik hast i 1861 på grund af den truende krigsfare, måtte man nøjes med en stilling af feltmæssig karakter. Oberstløjtnant Jens Johansen har i sin bog om Dybbøl i 1864, som forfatterne med urette påberåber sig, fremhævet, at det naturligtvis var fuldstændig udelukket, at denne befæstning skulle kunne gøre samme nytte som den permanente.

Da det bevilgede beløb slap op i oktober 1861, standsedes arbejderne, der var så langt fra at være afsluttet, at man anslog det manglende beløb til 185.000 rdl. Senere blev der gennemført nogle begrænsede arbejder, men først ved nytårstid 1864 kunne man begynde at sætte stillingen i fuldstændig stand, og man blev ikke færdig i tide.

Vil man vide mere om tragedien på Dybbøl, bør man læse Jens Johansens bog, der er udgivet af Generalstaben i 1942, eventuelt suppleret med Johs. Nielsen »1864 - Da Europa gik af lave« fra 1987.

Bjørn Svensson

Ved politiet i Sønderjylland

Af A. HAGSTRUP

Arnold Hagstrup blev født den 11. november 1908 og døde den 22. december 2000. Faren var kriminalbetjent, og det var derfor meget naturligt for A. Hagstrup, at han efter militærtjenesten søgte ind i politiet. Her fortæller han om sin tid som betjent i Tønder og Gråsten. Efter opholdet i Sønderjylland kom han senere til Viborg og gik på pension som kriminalassistent i Løgstør 1976. Erindringerne er skrevet i 1988.

Ankomst til Tønder

Jeg skulle melde mig til tjeneste hos politimesteren i Tønder den 2. maj 1932, idet den 1. maj var en søndag det år. Min far kørte mig til Tønder, idet jeg skulle have en del tøj og personlige ejendele med.

Audiensen hos politimesteren (Seidenfaden) var ikke særlig lang. Jeg fik besked på at henvende mig i paskontrol- len på banegården, hvor jeg indtil videre skulle forrette tjeneste. Min far og jeg fulgtes derhen.

Lederen af paskontrollen var overbetjent Neistgaard, der stammede fra Vendsyssel. Han var en uhyre rar mand og bad en af de ældre om at være mig behjælpelig med at finde et sted at bo.

Jeg var på det tidspunkt endnu ugift og skulle derfor kun have et værelse. Kollegaen, Mathias Holm, var godt kendt i Tønder og kunne henvise til en enkefrue, fru Røhe, i Strucksalle. Her fik jeg et beskedent værelse til en rimelig pris. Fru Røhe var krigsenke og havde været lærer.

Selv om hun tilhørte det tyske mindretal, var hun en særdeles rar og venlig dame. Hun havde to døtre boende hos sig. De gik begge i den tyske

Arnold Hagstrup (1908-2000) iført sin første og længe ventede sønderjyske politiuniform. Foto: Niels Hagstrup.

skole i Tønder, men ingen af dem, hverken moderen eller døtrene, lod sig nogensinde mærke med deres politiske tilhørsforhold. Det vidste Mathias Holm også besked med. Han var 100% dansk-sindet og ville aldrig have »indkvarteret« mig hos en fanatisk tysker.

På banegården i Tønder var der bl.a. en slags pensionat i ventesalen, hvor jeg spiste. Det var to venlige damer, som var kommet til Tønder fra Thy, der drev restaurationen og dermed »Pensionatet«. Vi var fire faste pensionærer, to toldassistenter, en lokomotivfører

Grænseovergangen ved Møllehus med den lille træbygning fotograferet lige efter Genforeningen. For at understrege, at broen skilte mellem Danmark og Tyskland, har fotografen efterfølgende tegnet henholdsvis et dansk og et tysk flag på hver sin side af broen. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

og undertegnede. Det var faktisk ret hyggeligt at spise der, idet der kom mange mennesker.

Politistyrken i Tønder

På det tidspunkt var Tønders politistyrke faktisk delt i to af delinger, nemlig styrken på politistationen og styrken ved paskontrollen. Vi var syv mand ved paskontrollen og et tilsvarende antal på stationen.

Under paskontrollen hørte tre forskellige »steder«, nemlig selve banegårdens paskontrol, kontrollen i Møllehusbro og endelig kontrollen i Sæd. På selve kontrolbygningen i Sæd boede der to kolleger, Wind og Berthelsen. På fridage

og i ferieperioder blev de afløst af betjente fra Tønder, men ellers blev kontrollen i Sæd i det daglige passet af de to fastboende. Ud over de to politifolk boede der også en toldbetjent (Kehmann) i denne bygning.

I Møllehusbro fandtes der dengang kun en mindre træbygning. Der var ikke installeret elektricitet eller vand. Opvarmningen foregik fra en gammel kakkelovn. I en lille tilbygning fandtes der brændsel samt i et hjørne et rigtig gammeldags »lokum«, der kunne benyttes i påtrængende tilfælde. Transporten derud foregik på cykel. Det var en lidt blandet fornøjelse på en vinterdag, men vi overlevede, og ingen gjorde

indsigelse over de ret primitive forhold. Ikke langt fra træbygningen i Møllehus lå der en mindre toldbygning, hvor der ligesom i Sæd boede en toldbetjent.

Ud over politi og told var der hele døgnet vagt af en grænsegendarm. Samarbejdet mellem de tre forskellige kategorier af tjenestemænd var fortrinligt. Grænsegendarmene skulle hele tiden opholde sig udenfor. Det var dem på det strengeste forbudt at gå ind for at få lidt varme. Det var dejlige mennesker. Der blev ret hyppigt foretaget kontrol af en grænsevagtmaster.

Det var en uhyre brat overgang i tilværelsen at flytte helt ned til grænsen, hvor man faktisk ikke kendte et eneste menneske. En ting, der gjorde et vist, måske ikke særlig behageligt indtryk på mig, var bl.a., at samtlige gadenavne var anført på såvel dansk som tysk. Det så mærkeligt ud, at der f.eks. stod Nørregade og nedenunder Norderstrasse. Man vænnede sig dog til det, ligesom man vænnede sig til at høre næsten lige så meget tysk som dansk tale på gaden. I løbet af utrolig kort tid havde kollegerne, som alle var gode, danske mænd, gjort én bekendt med hvilke forretninger, der ejedes af tyskere, og hvilke af danskere. Det var en selvfølge, at man kun handlede i de danske. Selv på skolebørnene kunne man se, hvem der var tyskere, idet børnene, der gik i den tyske skole, så godt som alle brugte en slags uniformskasket. Det hele gled imidlertid uden gridninger. Man tolererede hinanden. Tyskerne holdt til i »Ton-Halle«, hvor danskerne ikke kom.

Adskillige større gårde, der lå lige i nærheden af grænsen, havde en del af jorden beliggende på den anden side af grænsen. Disse mennesker havde selvfølgelig en særlig form for tilladelse til at overskride grænsen. De havde deres egne overgange, som de - og kun

de - måtte benytte uden særlig kontrol. Jeg vænnede mig hurtigt til den nye tilværelse dernede, hvilket ikke mindst skyldtes kollegernes hjælpsomhed på alle måder.

I tjeneste

Paskontrollen på banegården foregik på den måde, at rejsende fra Tyskland - Niebøl - steg af toget og gik ind til toldkontrol. Fra toldvæsenets lokale skulle de rejsende derefter gennem politiets paskontrol, og først derefter kunne de fortsætte enten på indkøbstur i byen eller med et dansk tog videre mod nord.

Det var en lille smule underligt at være ansat i politiets tjeneste og opholde sig ved paskontrollen det ene eller andet sted, idet der gik temmelig lang tid, før man fik en uniform. Jeg måtte nøjes med at »stå i lære« hos de ældre og forsøge at sætte mig ind i, hvorledes det hele fungerede.

Efter nogle dages forløb kom der fra udrustningskontoret i København et målskema. Jeg skulle med dette skema henvende mig til en lokal skræddermester og få ham til at påføre skemaet de mål, hvorefter et firma i København skulle fremstille en uniform. Efter temmelig lang tid kom der en påbegyndt uniform, som jeg skulle henvende mig til skrædderen med. Han skulle rette den til, hvorefter den skulle returneres til København, hvor den så endelig blev syet færdig og sendt til mig. Der gik imidlertid temmelig lang tid, før der fra Seifert kom en uniformshue. Uniformen bar præg af, at den var beregnet for Sønderjylland. Således var huemærket et forgyldt rigsvåben. Samme rigsvåben fandtes på begge sider af den grønne krave. Knapperne var forsynet med tre løver og ni hjerter, alt sammen noget, der har med det sønderjyske at gøre. Fra udrustningskontoret fik jeg tilsendt

en brugt uniformskappe, en brugt cykel samt en regnfrakke og et par lædergamacher. De ældre kolleger brugte alle sammen disse gamacher sammen med ridebenklæderne. Jeg har for mit vedkommende aldrig brugt dem, idet jeg fra militærtiden havde nogle efter min mening meget pænere ridestøvler.

Efterhånden fik man på fornemmelsen, at man virkelig var politibetjent, men når man ikke var i uniformen, havde man ingen mulighed for at legitimere sig, idet skiltet ikke blev udleveret før fastansættelsen.

Efterhånden, som man blev iklædt og havde udstået en vis læretid, fik man betroet paskontrollen alene engang imellem både på banegården og ude ved selve grænsen. På det tidspunkt var kontrollen temmelig effektiv. Vi var meget forsigtige med at efterse de rejsendes pas. Der var tre forskellige stempler. Nemlig et for indrejse, et for udrejse og endelig et for afvist. Det sidste anvendtes kun sjældent.

Kom der en eller flere, der ikke var i besiddelse af penge og ikke på direkte forespørgsel kunne redegøre for deres ærinde, kunne man afvise dem. Det røde afviserstempel på passet bevirkede, at de heller ikke kunne rejse ind et andet sted over grænsen. Stemplerne var forsynede med numre. Der var flere sæt stempler hvert sted, og man skulle indføre i tjenestebogen, hvilket nummer man havde anvendt under vagten. Hvis der var sket en eller anden fejl, var det en let sag at finde frem til »den skyldige«.

Min allerførste »brøler« indtraf en aften, hvor jeg var ene på banegården. En tysk dame viste som de øvrige rejsende sit pas, og hun fik sit indrejsestempel. Indvendig på omslaget af passet bemærkede jeg godt, at der var skrevet: »U.M.T.« og derunder kriminalpolitiets

stempel samt et journalnummer. Jeg anede ikke, hvad det betød. Næste dag kom en af kollegerne fra kriminalpolitiet ned på paskontrollen og fortalte, at han havde truffet den pågældende dame om aftenen på en restauration i Tønder. Han havde sørget for, at hun »i stilhed« blev lempet tilbage over grænsen ved Sæd. De famøse tre bogstaver betød nemlig: »Udvist med tilhold«. Han havde ordnet det hele ganske smertefrit. Den pågældende vidste naturligvis udmærket, at hun ikke måtte rejse ind i Danmark. Hun havde fortalt, at det var en »helt ung« politibetjent, der sad ved paskontrollen. Han regnede ud, det var mig, og for at skåne mig for ubehageligheder, havde han ordnet sagen på sin egen måde. Der var på det tidspunkt en stationsleder ved kriminalpolitiet i Tønder, K. Larsen, der af en eller anden grund gik under navnet »den onde maler«. Han fik heldigvis for mig ikke noget at vide, men den dag i dag husker jeg udmærket, hvad de tre bogstaver betød.

Jeg bør nævne, at man dengang havde en ganske særlig ordning med hensyn til pas. Man kunne ved både den tyske og den danske kontrol købe et 10-øres pas. Det kostede 10 øre på dansk og 10 Pfennig på tysk side. Man skulle forsyne kortet, som havde en størrelse som et gammeldags adressekort til en postpakke, med sit navn. Ved indrejse blev den ene ende revet af ved paskontrollen og ved udrejse den anden ende, idet der var perforeringer, således at afrivning var særdeles let. Der bestod den aftale mellem landene, at disse 10-øres pas kun måtte sælges til henholdsvis danske og tyske statsborgere. De gav kun ret til at opholde sig indtil tre dage i bestemte områder i nærheden af grænsen.

Forholdet til kollegerne på den tyske side var godt. På tysk side var der kun en tjenestemand, hvor vi var tre. Tyskerne

Politiet i aktion i Tønder ved et færdselsuheld. På husgavlene kan man se de dobbelte gadeskilte på henholdsvis dansk og tysk, som Hagstrup skulle vænne sig til, da han kom til Tønder i 1932. Foto: Lokalhistorisk arkiv for Tønder Kommune.

kom ret ofte over til os, og vi kunne virkelig få en hyggelig sludder sammen. De fleste af de tyske tjenestemænd var folk i 50-års alderen. Det skulle senere vise sig, at de absolut ikke var nazister.

Gendarmerne patruljerede i nattens mulm og mørke langs selve landegrænsen. Det var ikke noget behageligt job. Selve vagten ved grænseovergangene kunne til nød gå an, men turene ud langs grænsen ganske alene såvel ved dag som ved nat var ikke rare. Jeg havde tit ondt af gendarmerne. De havde altid vagt fire timer ad gangen. Hvis f.eks. tjenesten begyndte klokken 12 middag, havde han tjeneste til klokken 16. Derefter gik han hjem, men skulle så igen møde klokken 24 til klokken 04 morgen. Gendarmen havde på denne måde faktisk ikke noget ud af dagen og

heller ikke af natten, men således var det dengang.

Gerndarmerichefen boede i Gråsten. Han kom engang imellem på inspektion. Det var først Moltke, som imidlertid blev afløst af Paludan-Møller, der som bekendt skød sig selv i 1944 efter først at have skudt en del tyske gestapofolk.

Nazismen i 1930'erne

Det begyndte at »trække op« i Tyskland. Hitler kæmpede for at komme til magten, og det medførte forskellige forholdsregler på »vor side« af grænsen.

Således blev der fra regeringens side givet bevilling til en ganske voldsom udvidelse af kriminalpolitiet. Det såkaldte »100-mands hold« blev oprettet. Omkring halvdelen af holdet kom til at bestå af yngre politimænd fra hele

Den danske grænsestation ved Sæd i 1931. Foto: Lokalhistorisk arkiv for Tønder Kommune.

landet, mens den resterende halvdel blev ansat i korpset uden tidligere at have været ansat i politiets tjeneste.

Den oprindelige mening var, at dette hold skulle kunne tilkaldes til steder eller optrin, hvor en hurtig og effektiv indsats var påkrævet. Derfor skulle vi være uniformerede. Uniformen bestod af den »sønderjyske uniform«, men nu med en guldstribe samt et rigsskjold på venstre ærme.

Nægtes kan det ikke helt, at man var lidt stolt, da man første gang trådte ud på gaden med dette særlige kendetegn. Jeg var i hvert fald ualmindelig glad for nu så hurtigt at være overført til statspolitiet, selv om man af og til måtte trække i uniform. Desværre kom Hitler til magten. Ganske kort tid efter hans magtovertagelse kom to af de gamle kolleger fra Tyskland over til Møllehusbro for at sige farvel. De kunne fortælle, at da de ikke var interesserede i Hitler eller hans magtovertagelse, var de med øjeblikkelig varsel blevet forflyttet til den polske grænse. Det skete med mange af dem. Hvor de senere endte, forlyder der ikke noget om. Vi så dem i hvert fald aldrig mere. De afløstes i første omgang af nogle SS-folk. Det var dem med de

sorte uniformer og dødningehoved som pynt.

De prøvede ganske tydeligt på at »fedte sig ind« hos os, men vi havde aftalt, at vi ikke ville tale med dem. Så snart de kom gående på vejen ned mod os, gik vi ind og lukkede døre og vinduer, så de blev tilsyneladende ret hurtigt klar over, at vi ikke ønskede at tale med dem.

Vi havde bl.a. fået ordre til at »anlægge« livrem med skrårøm og skarpladt pistol. Tyskerne, der passerede grænsen, lurede lidt på dette. Det havde de jo aldrig tidligere set. Der blev påbegyndt en meget stærk patruljering i grænseområderne. Foruden de mange uniformerede var der af og til også enkelte kolleger fra rejseafdelingen dernede. Det var ganske tydeligt, at man fra dansk side ikke var begejstret for de ændringer, som efterhånden skete i Tyskland.

De meget tysksindede mennesker i Tønder blev lidt mere »frække« efter nazismens overtagelse af magten i Tyskland. Således kunne man adskillige steder se små hagekorsbannere anbragt i vinduerne ud mod gaden. Det virkede og var meget provokerende, men man kunne ikke forbyde de pågældende at anbringe disse bannere i deres stuevinduer.

Det gik dog så vidt, at en enkelt gårdejer i sin forhave havde anbragt et ganske lille hagekorsflag på størrelse med det, vi i dag kalder et »hurraflag«, men man valgte at lade, som om man ikke så det.

Det var en selvfølge, at man som »rigsdanser« oppe fra »det gamle land« meldte sig ind i en af de nationale foreninger i Tønder. Sammenkomsterne i disse foreninger, herunder også forsvarsbrødrene, var en oplevelse helt for sig selv. Der blev sunget nationale sange, bl.a. altid »Det haver så nyeligen

regnet«, som jo faktisk er sønderjydernes sang. Det var en oplevelse af en sådan art, at den vanskeligt lader sig beskrive. Det skal man have oplevet.

Mans var her i selskab med dejlige dansksindede sønderjyder, der havde prøvet at være underlagt et fremmedherredømme, som vi desværre selv senere kom til at føle. En genforeningsdag i Sønderjylland er noget helt specielt. Det havde man ikke rigtig tænkt på, før man selv flyttede derned og deltog i festlighederne.

Uniformsforbudet

På et ret tidligt tidspunkt kom der en bekendtgørelse om, at det var forbudt at bære »emblemer, uniformer eller uniformsdele«, der viste, at man tilhørte et bestemt politisk parti. Denne bestemmelse var sikkert langt mere aktuel ved grænsen end andre steder i landet.

Vi var ved paskontrollen særdeles opmærksomme på, at ingen rejsende sydfra bevidst eller ubevidst kom til at overtræde denne bestemmelse. Medlemmerne af nazipartiet bar naturligvis deres emblemer, som for øvrigt på bagsiden var forsynet med et løbenummer. Det fremgik af nummeret, om man havde meldt sig ind på et tidligt tidspunkt. Formentlig kendte nazisterne de danske bestemmelser, men alligevel mødte de ved kontrolstationerne iført deres emblemer. Som regel blev de fornærmede, når de blev gjort bekendt med, at de ikke fik noget indrejsestempel, før emblemet var fjernet.

En aften, hvor jeg havde vagt i Sæd, kom en mand fra Tønder med to store kufferter, som han gik ind til tolderen med. Tolderen kaldte på mig, idet han bemærkede, at kufferternes indhold evt. havde politiets interesse. Kufferterne viste sig at indeholde et antal - så vidt jeg husker fem - naziuniformer. Der var skjorter med armbind, ridebenklæder,

ridestøvler og huer samt livrem med skrårøm, men ingen våben. Manden, der var dansk statsborger, nægtede at fortælle noget om, hvorfra uniformerne hidrørte, eller hvor de skulle hen. Jeg bad ham vente, til jeg havde talt med stationslederen. Det viste sig, vi intet kunne gøre, og vi måtte lade manden fortsætte med sine uniformer og andet tilbehør. Alene en sådan tildragelse medførte, at vi overvågede, at bestemmelserne om uniformer m.m. blev overholdt.

En sen aften ved Sæd kom en tysk taxa. Chaufføren kom ind og fortalte, at han havde en syg dansker i bilen.

Det viste sig at være en sømand fra Odense. Han var tidligere på dagen kørt på cykel ud af landet. Jeg kunne udmærket huske ham. Han var frygtelig mishandlet og blødte voldsomt, men var også noget beruset. Chaufføren kunne oplyse, at den pågældende var kommet forbi en arbejdslejr i Sønder Løgum. Uden for porten stod to vagter med spader i stedet for geværer. Den berusede sømand havde gjort nar af de to vagter og havde sagt forskellige mindre pæne ting om dem, Hitler og Det tredje Rige i sin helhed.

Vagterne havde trukket ham ind i lejren, hvor han var blevet gennembanke og mishandlet på det voldsomste, hvorefter de havde beordret ham kørt til grænsen og afleveret til det danske politi. Han blev tilset af en læge, vasket og forbundet. Derefter kunne han fortsætte. Han gav på en meget tydelig måde udtryk for, at han havde været i Tyskland for sidste gang.

Kontrolbesøg

Det skal nævnes, at statspolitichefen af og til kom på inspektion. Han var dog kun i Tønder en gang i den tid, jeg var der. Han kom kørende i bil. Jeg husker, at han kom til Sæd kontrolstation en dag,

Den gamle politistation
i Tønder fotograferet ca.
1935. Foto: Lokalhistro-
risk arkiv for Tønder
Kommune.

hvor jeg afløste. Han ville se dagbogen, som var hans »kæphest« - og den blev forsynet med et: »Set den...« osv. og derunder hans karakteristiske underskrift. Af en eller anden grund var han ikke særlig gode venner med politimester Seidenfaden i Tønder. Årsagen hertil kender jeg ikke, men det var almindelig kendt blandt mandskabet dernede. I øvrigt lagde chefen mærke til mere, end man egentlig troede, og han var således heller ikke ukendt med, at vi ringede fra det ene sted til det andet for at advare og fortælle, at chefen var på vej. Bl.a. skulle eventuelle askebægre gemmes langt bort, idet tobaksrygning på stationen og kontrolstederne på det strengeste var forbudt.

At han trods alt var i besiddelse af et vist lune, fremgår meget tydeligt af en lille tildragelse fra Sønderborg. Under besøget på stationen i Sønderborg fortalte han, at han nu ville køre videre til landbetjenten i Augustenborg, og bad om, at landbetjenten blev underrettet. Besøget i Augustenborg begyndte således: »Jeg formoder, at Sønderborg har telefoneret om, at jeg var på vej.«

- »Nej, hr. politichef, det har de ikke.«
»Det var kedeligt. Det havde jeg ellers bedt dem om.«

Grænsegendarmeriets chef, Grev Moltke, var blevet afløst af oberst Paludan-Møller. Også han kom på inspektion hos gendarmerne, idet han intet havde at gøre med politiet. Når han kom, var det altid som passager i sidevognen på en motorcykel, som førtes af en gendarm fra Gråsten.

Paludan-Møller var en dejlig mand, sportstrænet og i fantastisk form. Jeg har et par gange set ham komme kørende til Sæd, hvor han stod af sammen med gendarmen, der sad på bagsædet af motorcyklen. Fra Sæd gik han til fods langs grænsen til Rudbøl. Han gik så hurtigt, at den stakkels gendarm, der ledsagede ham på turen, havde store vanskeligheder med at følge ham og i det hele taget holde ud. Lettere var det for føreren af motorcyklen, idet han kun skulle køre ad landevejen til Rudbøl, hvor de to steg på igen.

Fra Tønder til Viborg
Forinden havde jeg fra København fået

ordre om at flytte til Gråsten. Det var jeg ked af, idet jeg nu havde etableret mig i Tønder sammen med min mor [efter hans fars død]. Det ville blive forbundet med vanskeligheder og betydelige omkostninger at flytte til en anden by. Ordre om ordre, der var intet at gøre.

Politimesteren, til hvem jeg skulle melde mig til tjeneste i Gråsten, hed Bjerre. Der havde siden Genforeningen kun været tre kriminalfolk i Gråsten politikreds. Nu blev styrken pludselig udvidet med otte mand.

Kriminaliteten var begribeligvis ikke steget så voldsomt på så kort tid. Den var formentlig overhovedet ikke steget. Det hele var sikkerhedsforanstaltninger. Man ønskede ganske åbenbart at have ret mange disponible politimænd til brug ved eventuelle pludseligt opståede situationer. Imidlertid kunne der sagtens blive arbejde til os, idet vi f.eks. hele tiden blev benyttet til paskontrol i Kollund, Kruså og Padborg (Oksevejen). Til Kollund kom der således flere gange daglig de såkaldte fjorddampere fra Flensborg.

Ud over paskontrollen har jeg kun ved ganske få lejligheder i min egenskab af »medlem af 100-mands holdet« været iført uniform. Engang [4. August 1933] var vi udkommanderet med en ret stor styrke til havnen i Aabenraa, hvor der var optræk til uroligheder, idet arbejderne havde nægtet at losse et tysk skib, som i en af mastetoppene havde en lille hagekorsvimpel. De ville heller ikke tillade andre at udføre losningsarbejde. Det hele blev dog glattet ud, og det kom ikke til voldsomheder. Endvidere var jeg sammen med mange andre udkommanderet til Middelfart i 1935, da Lillebæltsbroen blev indviet, og endelig til Næstveds 800-års jubilæum. Senere har uniformen ikke været brugt.

Ordenspolitiet i Gråsten bestod af tre

mand. Vi blev sat til tjeneste som telefonvagt ved politiets telefon om natten. Der var allerede dengang fuldkommen døgnvagt ved Gråsten politi. Mit ophold i Gråsten politikreds blev ikke så langt, men langt nok til, at jeg traf en pige, som jeg blev forlovet med. Vi blev gift den 6. marts 1935.

Selv om jeg havde været glad for tiden i Sønderjylland, ville jeg dog gerne tilbage til »Det gamle land«. Da der blev opslået en ledig stilling i min gamle garnisonsby Viborg, søgte jeg dertil og flyttede til Viborg den 1. februar 1935. Det må erkendes, at det var med et vist vemod, jeg forlod Sønderjylland, idet man næppe andre steder i Danmark finder en så skøn natur som der.

Oberst Svend Bartholin Paludan-Müller (1885-1944), chef for grænsegendarmeriet fra 1939 til han døde den 26. maj 1944 efter en voldsom ildkamp med tyske tropper. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

Dronning Ingrids død og Gråsten slots fremtid indtager en central placering i december kvartals grænselandskronik ved journalist Eskild Bram.

Ved dronning Ingrids død og begravelse bekræftedes det endnu engang, at der er knyttet særlige bånd mellem det danske kongehus og Sønderjylland. Hvad den ydre form angår, var der sørget for lidt sønderjysk jord mellem de rituelle skovfulde, der i Roskilde Domkirke blev kastet på den kongelige kiste. Grangrene fra de store skove ved Gråsten smykkede dronningens sidste rejse.

Gråsten Slots fremtid

Det aktuelle og endnu åbne spørgsmål er i skrivende stund, hvilken funktion

Dronning Ingrid blev kendt og respekteret for sit store engagement i det sociale arbejde i Sønderjylland. Her ses hun sammen med arkitekt Jep Fink, Aabenraa, i færd med at studere tegningerne til et feriehjem for børn i Vejers i 1938. Foto: Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

regeringen vil tildele det tomme slot, som var stillet til dronning Ingrids rådighed. Det er en kendt sag, at dronningemoderens såkaldte »anden alder« i stadig højere grad udnyttedes til formidlingen af de såkaldte Gråstendage som et samlende midtpunkt for en efter naturens orden stadigt voksende efterslægt. Dronningen fik hædersnavnet »Europas svigermor«.

Det godt 300 år gamle sønderjyske barokslot, anlagt som en perle midt i sønderjysk natur, har altid kun tjent som sommerslot. Bygherren i sin tid var Frederik Ahlefeldt til Søgaard, Gråsten og Langeland. Stamsædet Søgaard var på denne tid hertugdømmet Slesvigs største herregård med store mængder jord og gårde under sig. Men storhed kom her til at stå for fald. Efter Carl Ahlefeldts død i 1722 måtte boet i 1725 gå på tvangsauktion, for Nordslesvigs vedkommende den største i mands minde. Ved nærmest et røverkøb erhvervede hertugen af Augustenborg sig hele herligheden og kunne derved bl.a. lægge flere storgårde i Sundeved til sit i forvejen betydelige godsdistrikt. Gråsten forblev sommerslot til 1848. Her renskrev H. C. Andersen under et juleophold i 1846 sit mest sentimentale eventyr »Den lille pige med svovlstikkerne«, mens han selv sad lunt og godt inden døre.

Statens ejendom

En helt anden slags eventyr skrev den nuværende ejer, den danske stat, i 1935. Gråsten Slot var en overgang blevet benyttet til kontorer og boliger for

Med dronning Ingrid's død den 7. november 2000 er Gråsten Slots fremtid blev aktuel. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

dommer og politimester. Men nu blev det besluttet, at det hvide slot igen skulle være sommerbolig, nemlig for det nygifte kronprinsepar Ingrid og Frederik. Dermed manifesteredes en tradition, som gik bagud til den såkaldte genforeningsproces, under hvilken kong Christian X og dronning Alexandrine hver eneste sommer gæstede Sønderjylland.

Efter Adolf Hitlers magtovertagelse i Tyskland i 1933 kunne der som led i det åndelige grænseværn være god grund til at styrke forbindelsen mellem kongehuset og grænselandet. Dette lykkedes til fulde. I mindet om dronning Ingrid som slotsfrue i Gråsten er det naturligt at fremhæve hendes inspirerende indsats for at forskønne parkanlægget på ca. 20 tdl. land. Fra en romantisk fransk stil blev det helt omlagt til en naturblanding af træer, enkelte meget gamle, og lange staudebede med blomster og vækster til alle årstider.

Fra hav til hav

Fra det milde til en barskere natur. Man bliver aldrig færdig med Vadehavet. I vore dage forenes kræfterne om at dele både oplevelsen og forpligtelserne mellem de tre lande: Danmark, Tyskland

og Holland. På et miljøministermøde i Esbjerg i oktober 2001 vil man drøfte enkeltheder i forbindelse med fredningen af det fælles hav efter at have søgt opbakning fra de regionale myndigheder, herhjemme Ribe og Sønderjyllands Amtsråd. Det overordnede mål er at indgive ansøgning til UNESCO om at få Vadehavet blåstemplet som særlig bevaringsværdigt sted »af enestående værdi for menneskeheden« på linie med f.eks. Grand Canyon i USA. En sådan udmærkelse har vi tidligere fået med kultsteder som Jelling, Roskilde Domkirke og, som den sidste perle i kæden, Kronborg Slot. I følge Ritzaus Bureau har den britiske ekspert i marinobiologi, professor Peter R. Burbrigde fra universitetet i Newcastle, udarbejdet en rapport, der fastslår, at Vadehavet opfylder alle UNESCO's kriterier for at opnå international anerkendelse for sin enestående natur.

Nye dyrearter melder sig

Vadehavets rige dyreliv har mennesket især pligt til at beskytte. Undersøgelser og erfaringer viser, at det som med alt andet i så henseende går op og ned. Der er glædeligvis konstateret en betydelig fremgang for sælbstanden i Vadehavet, men desværre tilbagegang for visse trækfuglearter. Der må holdes øje med en indvandrende bisamrotte, der er en latent skadevolder for diger og Rømdæmningen, hvor den kraftigt ynglende gnaver bygger huler under vandlinien. Århundreders historie viser, at diger og dæmninger skal holdes i forsvarlig stand. Hvor mennesket giver op, er resultatet på forhånd givet: Havet bliver den stærkeste.

I det ferske vand er man begyndt at udsætte bævere, der synes at trives. Mens bæveren ikke har levet i Danmark siden stenalderen, har odderen overlevet, men er stærkt på retur. I Lindet Stats-

Billedkunstneren Karen Inger Aaen fra Frederikshavn har skabt dette portræt uden model af prinsesse Alexandra. Billedet er fremstillet af små træstykker fra skov og strand. Portrættet var udstillet i hele december måned i Drøhses hus på gågaden i Tønder. Foto: Lis Eeg Sylvest, JydskeVestkysten, Tønder.

skovdistrikt i Sønderjylland har man foreløbig udsat fire unge oddere som led i en plan om at redde og beskytte den danske odderbestand. Hernede varetages opgaven i et samarbejde mellem Ribe og Sønderjyllands amter samt Skov- og Naturstyrelsen. Dyrenes fjender er især ruser og den stadigt voksende biltrafik. Mod faren fra ruser og net forebygges der, og ved landevejene anlægges særlige faunapassager. Dette har ført til nye forekomster af oddere i Ribe Amt, og bl.a. i Vidåsystemet næres der forventning om en gradvis renaturering.

Radiokontakt med grænsestorken

Om storkenes antal ved næsten hvert

barn i Danmark, at det er hastigt nedadgående. Men om de store, nærmest tilbedte fugles trækruter ved man efterhånden mere og mere. I Schweiz, Frankrig og Tyskland er 26 storke blevet udstyret med satellitsendere, der giver ornitologerne mulighed for at registrere de populære langbenedes opholdssted og trækruter. Så langt er man endnu ikke nået i Danmark, men efter et kvalificeret gæt sammenholdt med, hvad man nu ved om de 26 artsfællers færd, skulle »vores« grænsestork fra Rudbøl have valgt at overflyve Kenya for endelig at have taget vinterophold i Sydafrika. Det oplyser eksperten Hans Skov til RB. I Ribe Kommune satser Dansk Ornitologisk Forening gennem projektet »Red Storken« på at etablere eller forbedre vandhuller flere steder omkring Ribe for at skaffe føde til storkene, når de endelig er her. Moser og enge er de naturlige spisekamre for vore hvide, knebrende sommergæster.

Rævestreger

Markens og skovens vildtlevende dyr skifter levested (biotop) i takt med kulturlandskabets forandringer. Småflokke af stære, svaler, ringduer m.fl. bliver her om vinteren, og skaden er flyttet fra landdistrikterne ind til villahaver med høje træer. Sådanne sceneskift giver afveksling og farver i bylivet.

Det er mere betænkeligt, at også rævene har fået smag for urbaniserings fødeemner. Statsskovrider Carsten Ørnsholt, Haderslev, konstaterede i Radio Syd, at der nu er så mange ræve i Sønderjylland, at de er begyndt at bosætte sig i de grønne områder i byerne, hvor deres jagtmarker er skraldespande. Skovrideren mener, at det vil være en god ide at holde øje med ekskrementer på legepladser og i sandkasser. »For selv om vi endnu ikke har set angreb af den

meget smittefarlige rævbændelorm i området, er der al mulig grund til at være forsigtig,« siger Carsten Ørnsholt til radioen.

Grænselandet i mediernes spejl

Deres kronikør har, som det er god skik, valgt følgende strejfskud fra medierne med egne kommentarer indimellem:

6. oktober: For 150 år siden kæmpede danskerne og slesvig-holstenerne om fæstningen Frederiksstad i det sydvestlige Slesvig. I perioden fra 29. september til 3. oktober 1850 blev 30-35 af byens borgere dræbt ved et fjendtligt artilleribombardement, mens mange flygtede ud af byen med de ejendele, de kunne slæbe. 137 huse brændte ned til grunden. Med disse kamphandlinger uden militær betydning sluttede Treårskrigen 1848-50.

Mindebegivenhederne blev højtideligholdt ved et arrangement, hvori deltog både danske og tyske. Der er ikke stor forskel på at dø på tysk eller dansk, udtalte formanden for den danske Sydslesvigsk Forening, lærer Heinrich Schultz. Men at vi kan stå sammen her ved mindestenene, skal vi være meget taknemmelige for. Tilsvarende højtideligheder for begge nationer holdtes på slagmarken ved Isted den 25. juli år 2000. (Fl.A..)

Kriggergrave forfalder

10. oktober: Ovennævnte begivenheder berører spørgsmålet, hvordan vi bevarer de mange kriggergrave og mindesmærker i Slesvig fra forfald. Alene i Sønderborg/Dybbøl-området findes omkring 550, som Skov- og Naturstyrelsen henregner som fortidsminder på lige fod med de danske gravhøje. Samtidig arbejdes der på at få etableret et korps af frivillige hjælpere til at vedligeholde kriggergravene. En undersøgelse foretaget i sommeren 2000 viste, at ca. 80

sønderjyske kriggergrave er i stærkt forfald. (Jllp.)

Det oprindeligt privatoprettede landbrugsmuseum i Padborg har bestået i ti år. Jubilæet blev fejret ved en sammenkomst, hvori deltog givener af den store samling, Niels Anker Drewsen. Den nuværende ejer af museet, Historisk Samfund for Vis Herred, har modtaget midler til opførelse af en helt ny museumsbygning. Den har kostet seks millioner kroner, hvoraf Veluxfonden har skænket de fire millioner. (Fl.A.)

Våbenhvile på Dybbøl

27. oktober: Slaget om det omstridte Dybbølmuseum er åbenbart nået frem til en slags våbenhvile. Et afgørende punkt er, at de to uenige chefer på henholdsvis Museet på Sønderborg Slot og det militante Historiecenter Dybbøl Banke har fået tilkendegivet, at enten finder de sammen om en løsning, eller også får de dikteret en sådan. Amtsborgmester Carl Holst oplyser til Jllp., at man nu indleder forhandling om dannelse af én institution ved sammenlægning af Historiecentret og Museet på Sønderborg Slot. Manglende overholdelse af samarbejdsaftalens vilkår vil medføre tjenstlige konsekvenser i forhold til lederne.

v. Manstein på Haderslev Kaserne

18. november: Da den preussiske kaserne i Haderslev blev indviet i 1888 for indkvartering af 2. bataljon af infanteriregimentet von Manstein (slesvigske) nr. 84, blev der ved den store røde bygning opstillet et monument for bataljonens navngiver, general v. Manstein. Mindestenen blev fjernet ved overgangen til dansk styre i 1920 og står i dag gemt af vejen i et hjørne bag den hjemmetyske Bürgerverein mellem Jomfrustien og Slotsgade i Haderslev. Den sidste formand for den nu nedlagte Bürgerverein,

Forfatteren Gynther Hansen fra Varnæs modtager Marcus Lauesens Mindelegat på 20.000 kr. for sit sønderjyske forfatterskab. Her fotograferet sammen med Marcus Lauesens datter, Bodil Stolze. Foto: Lis Eeg Sylvest, Jydske-Vestkysten, Tønder.

læge Hans-Oluf Meyer, har gennem flere år søgt om at få v. Manstein-stenen flyttet tilbage til kasernen. Her ville den i givet fald indgå i et historisk regi sammen med de to danske mindeplader, indsat i kasernens mur, med navnene på henholdsvis 12 og 4 soldater fra Slesvigske Fodregiment, faldet under kampene den 9. april 1940, eller som senere mistede livet under Danmarks frihedskamp. Regimentscheferne, oberstløjtnant Preben Melander og oberst Leif Nielsen, har ikke noget imod, at v. Manstein vender tilbage til kasernen, især under henvisning til, at omkring halvdelen af det tyske regiments faldne under Første Verdenskrig var dansksindede sønderjyder. En afgørelse i sagen vil blive truffet af Forsvarsministeriet. (JV)

21. november: Siden 1970 har Sønderjyllands Amt ejet selve vejen på Rømø-dæmningen, mens dæmningen var statsejendom. Efter forhandling mellem amtsborgmester Carl Holst og trafikminister Jacob Buksti er der truffet afgørelse om, at Sønderjyllands Amt i

fremtiden skal eje både vejanlægget og dæmningen. (JV)

Film om H. A. Brorson

23. november: Den sønderjyske forfatter Gynther Hansen fra Varnæs har fået tildelt Marcus Lauesens mindelegat på 20.000 kr. Marcus Lauesen var født i Løjt og er især kendt for sin gennembrudsroman fra 1931 »Og nu venter vi på skib«. (JV)

28. november: Den store sønderjyske salmedigter og biskop, Hans Adolph Brorson, ligger begravet i Ribe Domkirke, men hans efterkommere har rejst en mindesten over ham på kirkegården i Randerup, Vestslesvig, hvor han var født og virkede som præst. To sønderjyder, Hans Kristian Højer og Valdemar Rasmussen, har skabt en film, »Tidevandsbølgen«, om Brorsons liv og salmer. (JV)

Tysk-dansk mindefest på Dybbøl

9. december: Hen imod 20 tyske læger, tandlæger og kiropraktorer er blevet truet med politianmeldelse af den

danske Sundhedsstyrelse i anledning af, at de i iøjnefaldende avertering i den syd-og sønderjyske presse tilbyder potentielle patienter både hurtigere og billigere behandling. En sådan annoncering er i strid med dansk lov om reklamer for sundhedsydelser. (Jllp.)

13. december: For første gang i 137 år vil danske og tyske den 18. april 2001 nedlægge en krans ved de faldnes grave på Dybbøl Banke. Tilskyndelsen er kommet fra formanden for foreningen »Freundeskreis Ahlener Panzergrenadiere« Rolf Kersting, efterkommere af en westfalisk bataillon, der i 1864 stormede Skanse IV på Dybbøl. Der er allerede truffet aftale om arrangementet med garnisonskommandanten i Sønderborg. (No.)

Frænde er frænde værst

17. december: Amtsborgmester Carl Holst vil have Indenrigsministeriet indsat som uvildig overdommer i en strid med den tidligere amtsborgmester og partifælle (V) Kresten Philipsen. Denne har rettet en skarp kritik mod Sønderjyllands Amt, der har ladet udarbejde et alternativt motorvejsprojekt, som vil komme til at gå ind over Kr. Philipsens landbrugsjord. (RB.)

21. december: Gårdejer Christian Mylin, Forum Vestergård ved Esbjerg, har fået de kirkelige myndigheders pålæg om at fjerne en mindesten, som han har sat over sin hustru på Udbjerg Kirkegård lidt syd for Tønder. Begrundelsen er, at den pågældende gravsten er for høj. Den overskrider med 40-50 centimeter den tilladte højde på 150 cm. Mylin påberåber sig gravfreden og har anket til Kirkeministeriet. (JV)

22. december: En af statsminister Nyrup Rasmussens helt uventede udnævnelser i forbindelse med ministerrokaden den 21. december 2000 gjaldt det 54-årige folketingsmedlem Frode

Sørensen fra Sønderborg til ny skatteminister efter den forkætrede Ole Stavad. Frode Sørensen meddelte straks offentligheden, at han agter at sætte ind på at få den skæve grænsehandel afviklet. Lad os skåle på det! (JV)

Sidste gaveregn fra Dronning Ingrid's Fond
23. december: I en let vemodig stemning uddelte Ingrid Fonden for Sønderjylland lige før jul over 4,2 mio. kr. i legatmidler til unge mennesker og institutioner i Sønderjylland. Hermed sluttede fondens virke efter 35 år. Dronning Ingrid stiftede fonden i 1965 som en fortsættelse af det arbejde for genrejsningen

Høj gravsten i modvind. Gårdejer Chr. Mylin skal fjerne en mindesten på Udbjerg Kirkegård fra 1999 over sin hustru. Stenen overskrider den tilladte højde på 150 cm med 40-50 cm og er af de kirkelige myndigheder med biskop Niels Holm, Ribe, i spidsen krævet fjernet hurtigst muligt. Foto: Lis Eeg Sylvest, JyskeVestkysten, Tønder.

Fortsættes side 30

Loge nr. 59

Bent Vedsted Rønne m.fl. (red): »Loge nr. 59. Hiort Lorenzen. 1925 – 13. september 2000, Haderslev 2000, 39 s., ill. Haderslev Byhistoriske Arkiv Pris: 75 kr.

Vores viden om logerne er meget begrænset. Derfor er det prisværdigt, at Loge nr. 59 Hiort Lorenzen i Haderslev har valgt at markere Odd Fellow Ordenens 75-års jubilæum med udsendelsen af et festskrift i samarbejde med stadsarkivar Bent Vedsted Rønne, Haderslev Byhistoriske Arkiv. Det er blevet til en lille velillustreret bog med såvel sort/hvide som farvefotos. En stor del af bogen beskriver af indlysende grunde starten og opførelsen af logebygningen på Jomfrustien, men den indeholder også en række portrætter af stifterne og exmester H. L. Hansens erindringer. Det er blevet en historisk bog i ordets bedste forstand, men også en bog, som efterlader lige så mange spørgsmål, som den besvarer, ikke mindst om logens indre liv og billederne af de mange symboler, der ikke følges op af forklarende tekster for de ikke indviede.

kf

Geriatrisk afdeling

Dagmar Bork (red): »Alder ingen hindring«, udg. Geriatrisk afdeling Haderslev og Sønderborg Sygehus 2000, 44 s. ill. Pris: 50 kr.

Geriatrici forstået som læren om ældre sygdomme er en af de nye specialdiscipliner inden for lægevidenskaben. Den 1. oktober 2000 kunne geriatrien i Sønderjyllands amt fejre 25-års jubilæum. I den anledning har de to geriatriske afdelinger i henholdsvis Haderslev og Sønderborg udsendt et lille og flot illustreret festskrift med en række artikler skrevet af tidligere og nuværende medarbejdere på de geriatriske afdelinger samt en enkelt patient. Det er blevet en række solstrålehistorier om dette speciale og dets positive udvikling i Sønderjylland, ligesom mange af erindringerne vidner om en glæde ved faget, som tidligere sygeplejestuderende Lene Holberg udtrykker det: »Tak for en god og lærerig praktikperiode«. Som udenforstående

uden kendskab til medicin kunne man dog godt have tænkt sig, at kapitlet om »Langtidsmedicin og geriatri i Sønderjylland« havde været mere fyldigt.

kf

Dagbøger fra Sydslesvig

»Dagbøger fra Sydslesvig 1999«, ved Lars N. Henningsen, udgivet af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, nr. 43, Flensborg 2000. 240 sider ill. Pris: 168 kr.

Det dagbogsprojekt, som resulterede i bogen »Dagbøger fra Sydslesvig 1999«, blev initieret af Studiefdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek i Sydslesvig i 1999. Årsagen til, at institutionen tog dette initiativ, var, at den danske landsdækkende dagbogskampagne, der blev gennemført i 1992, ikke henvendte sig til det danske mindretal i Sydslesvig. Dette var heller ikke tilfældet med de to særlige dagbogskampagner senere i 1990'erne, dagbogsopfordringerne til ældre i 1996 og til kvinder i 1998. Dette ønsker man fra Dansk Centralbiblioteks side at råde bod på, og i 1999 udsendte instituttet ved arkivar Lars N. Henningsen en tosproget opfordring til mindretallet om at skrive dagbog den 5. oktober 1999 og at indsende den til Dansk Centralbibliotek i Flensborg inden 1. november 1999. Interessen for projektet var overvældende stor, idet der indkom 1.835 dagbøger. Heraf var 1.639 fra skoleelever og 196 fra voksne. I maj måned i år 2000 udgav arkivar Lars N. Henningsen et udvalg af de indsendte dagbøger i bogform. Dette materiale er nu arkiveret i Dansk Centralbiblioteks arkiv i Flensborg og fylder 2,6 hyldemeter.

Udvalget af de publicerede dagbøger er opdelt i en række børnedagbøger og en række voksenedagbøger, og hver hovedgruppe er derefter opdelt tematisk. For børnene er der temaer som: skoledagen, fritidshjemmet, skolevejen, fritiden, familie, kammerater og kæresten. De voksnes dagbøger har følgende temaer: Valget af danske skoler til børnene, naborelationer, foreningsliv, politisk liv og livet som danske embedsmænd i Sydslesvig. Man

får ved læsningen af dagbøgerne et levende indblik i, hvorledes livet i et grænseland leves med to kulturer og to sprog i en frugtbar dialog. Dagligdagen ligner selvsagt dagligdagen for de fleste skolebørn og forældre i Danmark, men det har været slående at lægge mærke til, hvor lang tid børn i Sydslesvig især i folkeskolernes ældste klasser og i gymnasiet anvender på transport til og fra skole. Det kan let tage op til to timer hver vej med tre forskellige rutebiler at nå skolen. Et andet markant træk er, at PC'eren for mange, både børn og voksne, er en uundværlig del af dagligdagen. Mange har E-mail og korresponderer med mennesker på hele kloden, og internettet frekventeres hyppigt. Dette sidstnævnte træk vil måske være det, der om hundrede år vil være mest interessant for fremtidige historikere at analysere.

Dagbøgerne giver et godt indblik i menneskers dagligdag i grænseområdet på kanten til et nyt årtusind, et tidspunkt i historien, hvor familiestrukturer, arbejdsituationer og normer er under voldsom forandring, og på et tidspunkt, hvor livet i det danske mindretal i Sydslesvig måske påbegynder sine sidste decennier. Som sådan er »Dagbøger fra Sydslesvig 1999« et meget interessant og lærerigt stykke dokumentationshistorie.

Inger Lauridsen

Christiansfeld

CHRISTIANSFELD. Sønderjyllands Kulturmiljøer, nr. 1. Tekst m.m.: Jørgen Toft Jessen. Udg. af Det Regionale faglige Kulturmiljøråd for Sønderjyllands Amt. September 2000. 16. s. ill. Eksp.: Padborg Boghandel. Pris: 14 kr.

Hensigten med dette hefte er »at fortælle historien bag et af Sønderjyllands mange bevaringsværdige kulturmiljøer«, og da det er en herrnhuterby, der er emnet, kommer vi langt omkring. Vi begynder i 1400-tallets Böhmen, hvor Brødremenigheden har sine rødder. Med små afstikkerer til bl.a. Grønland og Dansk Vestindien når vi frem til Christiansfelds grundlæggelse i 1772 og dens videre udvikling. Vi får især god besked om arkitekturen og den særlige byplan, hvis skema er fælles for alle menighedens byer. Det er ikke så lidt - inklusive en hel del billeder - der er blevet plads til på de få sider, uden at publikationen er kommet til at virke presset.

Man kan gætte på, at den måske var blevet endnu mere brugervenlig, f.eks. for turister, hvis man havde vendt tidslinjen om og var

begyndt med, hvad der findes af gammelt i husene og i byplanen i dag, og så havde trukket linjer bagud med historiske forklaringer på, at byen ser ud, som den gør. Man kan også finde direkte fejl - bl.a. orddele som »Brødremenigheden«, »Nuuk/God-thåb«, »bygning-er« og »hav-eparceller«. Det ligner noget, et EDB-program har fundet på, men det bliver det ikke mere rigtigt af, og det kunne være undgået ved lidt human korrekturlæsning.

Sådanne små indvendinger skal dog ikke overskygge, at dette nr. 1 i serien Sønderjyllands Kulturmiljøer afgjort er værd at anbefale. Man må håbe, at følgende numre kan holde standarden.

Anker Thygesen

Armeens feltprovst

Boe Benthin Andersen: Armeens feltprovst - et ansvarligt menneske. Historiecenter Dybbøl Banke Småskrifter nr. 1. Aabenraa, 2000. 37 s., ill. Pris: 45 kr.

På trods af deres grusomhed er der altid noget ved krige, der drager, og med denne publikation får vi endnu et vidnesbyrd fra de slesvigske krige. Udgangspunktet er hovedpersonen, feltprovst Erik Høyer Møllers, egne erindringer, som flittigt bliver citeret. Teksten understøttes godt af de mange udvalgte illustrationer. Faktisk udgør over halvdelen af skriftet citater, hvor vi følger feltprovstens arbejde gennem krigen i 1848 og 1864 og ikke mindst i den mellemtiliggende periode. En naturlig konsekvens af dette er, at der ikke er plads til nogen form for analyse eller tolkning. De få steder, hvor der tolkes på begivenhederne, forekommer det irrelevant. Holdningen til Erik Høyer Møller og hans virke er begejstret og nærmest ukritisk. Den største indvending er dog den rodede opsætning. Nogle citater er fremhævet med fed skrift, andre halvfede, mens resten slet ikke er fremhævet. Et enkelt afsnit er sågar sat med en helt anden type i forhold til resten. Dét kan godt undre læseren, ikke mindst når der er anført fire personer som ansvarlige for redaktion og grafisk tilrettelæggelse.

Ser man bort fra de ovenstående indvendinger, fremstår »Armeens feltprovst« som en lettilgængelig fortælling, der skitserer feltprovstens arbejde. Skal man danne sig et egentligt billede af feltprovsten og personen Erik Høyer Møller, bør man nok gå til hans egne erindringer.

Uffe Barsballe Thyssen

Det sker – på sønderjyske museer

Gådefuld Mølsted-skitse på Museet på Sønderborg Slot

Der findes mange historiemalerier fra Treårskrigen, og langt de fleste forestiller sejrende danske tropper. Danske malerier med danske nederlag som motiv hører derimod til sjældenhederne. Derfor slog Museet på Sønderborg Slot til, da en lille udateret olieskitse af marinemaleren Christian Mølsted (1862-1930) med titlen »Om bord i Linieskibet Christian VIII ved Eckernførde« i oktober 2000 dukkede op på en auktion i København.

Maleriet viser en scene fra den danske flådes operation i Eckernførde Fjord den 5. april 1849 — et af de største nederlag i flådens historie. Planen var at binde så mange fjendtlige tropper som muligt dér for at lette landtroppernes fremrykning på Sundeved. Operationen slog

imidlertid fejl. To af flådens fornemste skibe med besætning, i alt henved 1.000 mand, gik tabt. Fregatten Gefion måtte stryge flaget efter kraftig beskydning, og lineskibet Christian VIII gik på grund. Mølsteds maleri skildrer de sidste sekunder, før en brand i krudtmagasinet sprængte lineskibet i luften. I baggrunden ses flammerne i skibets stævn. Til højre springer skibets menige besætning over bord i panik. I forgrunden til venstre ses to officerer og en kadet, der afventer deres skæbne med blottede hoveder og foldede hænder.

Med sin udprægede dommedagsstemning står billedet i diametral modsætning til Christian Mølsteds eget legendariske hovedværk »Om bord på fregatten Niels Juel under kampen ved

Museet på Sønderborg Slot

2. marts - 29. april: Kathrine Ussing: »Ting der måske forsvinder«. Arr. i samarbejde med Viborg Stifsmuseum.

Sønderjyllands Kunstmuseum

Indtil 25. feb.: Torben Ebbesen, malerier og installationer.

Indtil 25. feb.: Dyke Johannsen og Geske Johannsen: Malerier og katalog.

Aabenraa Museum

Indtil 30.april: Udstilling af gaver modtaget i 2000.

Jacob Michelsens Gård

Åben ifølge aftale med Aabenraa Museum.

Kunstmuseet Brundlund Slot

Indtil 18.marts: Udstilling fra egen samling.

Midtsønderjyllands Museum

Indtil 28. feb.: Kunstudstilling med Olsvig Andersen og Leif Deleurant med grønlandske motiver.

Haderslev Museum

Indtil 18. marts: Vadehav og Marsk, Værfter og Diger i 2000 år. Om forandringer af landskabet ved Vestkysten og om menneskers udnyttelse og påvirkning af det gennem de seneste 200 år.

Helgoland den 9. maj 1864 — Schwarzenberg brænder«, der blev malet til det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot 1897-98. Derimod er der påfaldende mange lighedspunkter i komposition og motivvalg, hvilket kunne tyde på, at der er en sammenhæng mellem de to billeder. Måske har kunst-

neren opgivet at afsætte et maleri om nederlaget ved Eckernførde og derfor gemt skitsen væk, indtil Frederiksborgmuseet fik brug for et maleri om sejren ved Helgoland i 1864? Museet på Sønderborg Slot håber en dag at kunne bringe klarhed over denne gåde.

Axel Johnsen

af Grænselandet, hun fra Gråsten Slot påbegyndte som ung kronprinsesse i 1935. Gennem årene har knap 400 unge under uddannelse fået økonomisk støtte til en rejse i udlandet. (Fl.A.)

27. december: Mange ældre, der tidligere sejlede med de såkaldte spritbåde mellem danske og tyske havne, har skiftet til andre aktiviteter. Siden sejladsens ophør er der kommet mange flere til ældreklubbernes arrangementer, oplyser Radio syd. (RB.)

Fl.A.	Flensborg Avis
No.	Nordschleswiger
Jllp.	Jyllands Posten
JV	JydskeVestkysten
RB.	Ritzaus Bureau
Pol.	Politiken
EB	Forfatterens kommentar

De to skabere af en film om Hans Adolph Brorson, Hans Kristian Høier til venstre og musikeren Valdemar Rasmussen fra Ballum, ved mindestenen for Brorson på Randerup Kirkegård. Foto: Lis Eeg Sylvest, JydskeVestkysten, Tønder.

Meddelelser fra Historisk Samfund for sønderjylland

Udflugt

Mandag den 14. maj arrangeres éndagsudflugt til København for medlemmer af Historisk Samfund med kyndig forevisning af dronningens nye gobeliner på Christiansborg og genophængningen af de gamle gobeliner på rosenborg. Nærmere oplysning og tilmelding på 74 62 46 83.

Aabenraa amtskreds

Afstemningsfest

Lørdag den 10. februar kl. 19.30 holdes afstemningsfest på Folkehjem, Aabenraa.

Seminarielektor Jørn Buch, Haderslev, holder foredrag: »Afstemningen i Sønderjylland i 1920 i et europæisk perspektiv - historisk og aktuelt«. Frøslev-Padborg Sangkor underholder. Arrangementet er i samarbejde med Foreningen Norden, Sprogforeningen og Grænseforeningen for Aabenraa amt.

Haderslev Amtskreds

Generalforsamling

Mandag den 2. april 2001 kl. 19.30 på Harmonien i Haderslev. Dagsorden ifølge lovene. Efter generalforsamlingen er der foredrag.

••• Aktiv i grænselandet •••

Folkeafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.

Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte.

En stor medlemsskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

Bliv medlem af GRÆNSE- FORENINGEN

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskbeden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protector:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderlev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 85 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Kontrollen ved den dansk-tyske grænse

*Bagsiden
om
forsiden*

Flytningen af den dansk-tyske grænse fra Kongeåen til Skelbækken i 1920 var noget, som måtte forberedes, allerede inden den nye grænse officielt blev notificeret den 15. juni samme år.

Den 5. maj var dansk militær rykket ind i Nordslesvig, og den 20. maj indførtes så dansk kronemønt og postvæsen i regionen. Den 21. juni blev landtoldgrænsen flyttet sydpå, men kontrollen ved Kongeåen blev dog opretholdt helt frem til den 1. november 1920, fordi der i Nordslesvig stadig fandtes ganske store lagre af uførtoldede varer.

Grænsegendarmeriet spillede som tidligere en stor rolle i forbindelse med kontrollen ved grænsen. Ud over at løse opgaver i forbindelse med den almindelige toldkontrol skulle gendarmeriet også udøve paskontrol ved de mindre grænseovergange. I 1937 kom gendarmeriet til at indgå i det almindelige militære beredskab i Sønderjylland, og det kom desværre til at koste tre gendarmers livet, da tyske tropper overskred grænsen den 9. april 1940. Korpset blev ligeledes afvæbnet og interneret af tyskerne i 1944.

I maj 1945 krævede de store flygtningestrømme fra Tyskland en mere streng kontrol med grænsetrafikken. Modstandsbevægelsen blev snart afløst af militæret til bevogtning af grænsen, og der blev oprettet en særlig politipatrulje i baglandet. Den omfattede 120 mand, som havde til opgave at anholde illegale personer, der havde sneget sig uden om militær og gendarmeri. Det militære beredskab ved grænsen blev nedtrappet i 1949, hvorefter det kun var toldvæsen, politi og gendarmeri, som skulle føre kontrol med grænsepassanterne. I 1952 skiftede

grænsegendarmeriet navn til Toldgrænsekorpset, som virkede frem til 1969, hvor distriktstoldkammerordningen trådte i kraft. Reduktionen i bevogtningen ved selve grænsen førte dog i 1969 til, at der på foranledning af de svenske myndigheder blev oprettet en ny baglandspatrulje, som skulle anholde personer, der havde undslået sig paskontrol. De svenske myndigheder frygtede således, at en del gæstearbejdere blot anvendte Danmark som transitland for at komme til Sverige.

De fleste overgangssteder fik moderne toldbygninger i løbet af 1960'erne. I Kruså og Padborg medførte den stærkt stigende biltrafik dog, at det kunne være et problem at få afviklet kødannelser. Navnlig det tyske forbud mod lastbilkørsel om søndagen blev et problem op gennem 1970'erne. Og i forbindelse med åbningen af den nye motorvejsforbindelse ved Frøslev i 1978 blev der også åbnet et nyt fælles dansk-tysk toldområde i Padborg. Toldområdet måtte dog allerede udvides i 1987 på grund af stigningen i trafikken. Rejsegodsbestemmelserne er blevet liberaliseret flere gange som følge af Danmarks indtræden i EF og EU, herunder tilslutningen til det indre marked. I dag er det ikke længere smugleriet af spiritus og cigaretter, som udgør den største kontrolopgave, men derimod bl.a. indsmugling af narkotika samt ikke mindst kontrollen med grænseoverløbere. Og der vil således stadig være opgaver at løse i baglandet, efter at kontrollen ved selve grænsen forsvinder, når Danmark aktivt tiltræder Schengensamarbejdet her i 2001.

Troels Rasmussen